

Vzpomínka na profesora Roberta Alana Dahla

Robert Alan Dahl se narodil 17. prosince 1915 v Inwoodu (stát Iowa) a zemřel 5. února 2014 v americkém Hamdenu (Connecticut). Patřil mezi nejvýznamnější světové politikology, ve své profesi byl považován za nejuznávanějšího odborníka na otázky demokratické vlády.

Profesor Dahl vyučoval čtyřicet let politologii na Yaleově univerzitě v New Havenu. Během svého dlouhého života napsal řadu knih a stovky článků o klíčových tématech politologie, především o zrodu demokracie jak v různých dobách, tak přechodných obdobích či odlišných částech světa. Ve svých studiích se soustředil na dějiny demokracie a její rozvoj v rámci evropského kontinentu, zejména v oblasti Středozevního moře (klasické Řecko, různé části Itálie), severní Evropy (Norsko, Dánsko, Švédsko) či oblasti Nizozemí a Flander.

Jako zajímavost ze svého života sám uváděl, že jeho děd z otcovy strany emigroval z Norska, z oblasti nedaleko Trondheimu, dosud známé jako Dahl Vestre (Západní Dahl). Podle dosavadních výzkumů se zde od roku 600 n. l. do 1. tis. n. l. pravidelně scházeli vikingští svobodní občané, aby se účastnili rozhodčích shromáždění. On sám toto magické místo spojené se jménem své rodiny několikrát navštívil.

V roce 1989 vyšel jako ucelená publikace soubor Dahlových přednášek z jeho slavných seminářů na Yaleově univerzitě roku 1979 s názvem *Demokracie a její kritici* [Praha, 1995], jež je hodnocena jako nejlepší kniha o demokracii vůbec. Profesor Dahl v ní zkoumá základní předpoklady teorie demokracie, testuje je v protikladu k otázkám vznášeným jejími kritiky a přetavuje teorii demokracie do nového, konzistentního a srozumitelného celku. Celou knihu uzavírá diskusí o směrech, jimiž se demokracie musí ubírat, pokud vyspělé demokratické státy chtějí existovat také v budoucnosti.

Robert Dahl byl nejen odborníkem na teorii demokracie, ale rovněž i kritikem té stávající. V jedné ze svých knih *A Preface to Democratic Theory* [1956] doslova napsal: „Zhruba řečeno, esenci všech konkurenceschopných politiků je podplácení voličů.“ Zároveň se tázal, jak se

rozlišuje mezi hlasem sovětského rolníka nebo podpláceného farmáře, který podporuje kandidáta vyměnou za vysoké subvence, byznysmena, jenž zase podporuje advokáta propagujícího nízké korporátní daně, nebo spotřebitele, který volí kandidáty bojující proti dani z prodeje.

Dahlovo pozorování z doby před půl stoletím se jeví ještě aktuálnějším dnes, kdy jsou volby dosti často manipulovány skupinami zainteresovanými ziskem, kdy je zájem privilegovaných skupin hájen ve jménu demokracie vůči zájmům neprivilegovaných skupin jako důsledek toho, že lidé postupně ztratili zájem účastnit se voleb, například jak do Evropské unie, tak i národních voleb do parlamentu. Podiváme-li se, kdo platí daně pravidelně v závislosti na zákonech státu, zjistíme, že to jsou především zaměstnanci, kteří dostávají výplatu nebo mzdu, z níž se automaticky ze zákona odvádějí daně. Zatímco u podnikatelských skupin, jako jsou například nadnárodní korporace nebo národní podnikatelské kruhy, žádná taková zákonem daná podmínka neexistuje. Mohou podnikat kdekoliv chtějí a přesunovat svůj nezdaněný zisk do lokalit v zahraničí. Dnes existuje řada knih a článků předních ekonomů, sociologů a politiků o tom, jak se bohatství ve světě hromadí v rukou několika málo příslušníků „nadtřídy“.

Kupříkladu David Rothkopf, bývalý náměstek tajemníka pro mezinárodní obchod v americké vládě Billa Clintona, objasnil, jak několik bohatých lidí zruinovalo náš společný svět. Podle jeho závěru se stalo skutečností, že kombinovaný čistý zisk přibližně tisícovky nejbohatších lidí světa je téměř dvojnásobný v porovnání s 2,5 miliardou těch nejchudších. Dále podle Rothkopfa existuje na naší planetě šest tisíc miliardářů ze šesti miliard obyvatel, tedy každý z nich je jedním z milionu osob. Rothkopf vysvětlil, kdo jsou členové této „nadtřídy“, která řídí naše vlády, největší korporace, mocenská sídla mezinárodních financí, sdělovací prostředky, světová náboženství, ze stínu nejnebezpečnější světové zločinecké a teroristické organizace. V rámci této „nadtřídy“ identifikuje Rothkopf nejmocnější jádro těmito slovy: „Nikdo ze světové ‚nadtřídy‘ – nejmocnějších z mocných tohoto světa – nevystoupil výše než finanční elita. Žádná skupina se neregulovala tak rychle nebo nesehrála

větší roli v podpoře globalizace. Žádná skupina se neintegrovala efektivněji za hranice národních regulačních systémů a nevzkvétala v neprozkoumaných a neprozkoumatelných oblastech nad a mimo hranice.“ Potvrzuje to, co Robert Dahl, přední teoretik demokracie, napsal již v roce 1956, tj. že voliči byli zmanipulováni nejrůznějšími druhy podplácení. Dále Rothkopf objasnil, že „(...) pomáhali vytvářet obrovská bohatství mezi sebou samými a byznysem, jemuž sloužili. Od jejich pracovních stolů se vedlo ve skutečnosti referendum o národní politice ovlivňující osud politických vůdců, což kdysi mohli udělat pouze voliči nebo armády“.

Jedna z analytických studií neziskové organizace Oxfam, publikovaná v listopadu 2013 v rámci Světového ekonomického fóra v Davosu ve Švýcarsku, rozebírá, jak rychle vzrůstá ekonomická nerovnost ve většině zemí světa. Bohatství světa je rozděleno na dvě části: téměř celá jeho polovina směřuje do rukou jednoho procenta těch nejbohatších; druhá polovina patří těm zbývajícím 99 procentům. Světové ekonomické fórum zjistilo, že také tento fakt nejvíce ohrožuje lidský pokrok. Extrémní ekonomická nerovnost a politické kořistění jsou dvě nezávislé věci a varuje před takovouto nerovností. Zůstanou-li nekontrolovány, politické instituce budou podkopány a vlády budou převážně sloužit zájmům ekonomických elit s cílem škodit obyčejným lidem. Extrémní nerovnost není nevyhnutelná, a může a musí být co nejrychleji odvrácena. Podle zmíněné analýzy 85 nejbohatších lidí planety disponuje majetkem ve výši 1,7 bilionu dolarů, což představuje stejně peněz, jaké má dohromady chudší polovina světa.

Vraťme se ale k Robertu Dahlovi, jenžrazil v teorii demokracie termín polyarchie, aby tak rozlišil ideální formu demokracie od aktuálně existujících vlád, které se nazývají demokratickými. Polyarchii definoval jako „reprezentativní demokracii tak, jako ji známe z praxe“, tj. systémy se širokou základnou voličů, rozsáhlými příležitostmi, kdy se mohou postavit proti vládě a porazit ji ve volbách, konkurenční politické strany mírumilovně odstraňující úředníky poražené v čestně vedených volbách atd. V roce 1953 zavedl do praxe termín polyarchie jako protiváhu termínů monarchie, oligarchie nebo aristokracie.

Jedno z témat jeho studie pojednávalo o klíčové koncepci politiky, o teorie moci. Nejprve publikoval článek [1957] s titulem *The Concept of Power*, v němž vymezil moc následujícím způsobem: „A“ má moc nad „B“ do té míry, že může přimět „B“ udělat něco, co by jinak neudělal. Tato definice vyvolala po jejím uveřejnění řadu diskusí, zejména kritiku ze strany amerického sociologa Stevena Lukese.

Ovšem Robert Dahl byl nejvíce znám díky své knize *Who Governs: Democracy and Power in American City* [1961]. Jednalo se o politologickou studii New Havenu, pobřežního města s přibližně 160 000 obyvateli. Publikace byla též odpovědí na všechny otázky, jež podle jeho předpokladů v šedesátých letech znepokojovaly sociální vědy. Vyvracela tak tvrzení například Floyda Huntera z roku 1953, že jen relativně malá hrstka podnikatelů ovládala Atlantu ve státě Georgia a co je ještě důležitější nabídla analogii s národní politikou, kterou několik málo jiných měst mohlo uskutečňovat, a to díky vysoce konkurenčnímu systému dvou stran. Dahlova publikace byla v roce svého vydání označena za nejlepší knihu v oblasti politických věd a v následujících dvaceti letech se stala nejcitovanější knihou sociálních věd vůbec. Podle Dahlova pohledu na New Haven padesátých let nebyla místní horní vrstva založena na podnikatelské komunitě, jež byla pasivní a nepřilíš vlivná. Kontroverzní obsah publikace přitahoval řadu badatelů, hodnotících správnost Dahlových závěrů.

Tak například profesor sociologie na University of California G. William Domhoff provedl vlastně opakovaný empirický výzkum New Havenu a mimo jiné uvedl: „Spomocí dokumentárních záznamů, spolu s mými rozhovory s podnikatelskými lidry a plánovači a s Dahlovými obsažnými rozhovory s pány Leem (R. Lee byl v letech 1953–59 starostou New Havenu – pozn. A. K.) a Loguem (Leeův kolega) mohu uzavřít, že První národní banka v New Havenu a Yaleova univerzita ovládaly New Haven, ale též Lee a Logue mu vládli.“ Domhoff argumentoval, že závěr Dahlovy knihy je tedy mylný, a to ze tří následujících důvodů. Dahl údajně neměl přístup k písemným záznamům, nevedl rozhovory v dostatečně šíři a zcela přijal tvrzení uváděná v rozhovorech se starostou Leem a jeho pomocníky.

Za zmínku stojí, že Robert Dahl nebyl pouze předním teoretikem demokracie, ale v určitém životním období také manuálním pracovníkem. Vyrůstal totiž v malém městečku v jihovýchodní části Aljašky. V létě pracoval, aby zčásti mohl uhradit své studium na škole, přičemž začal pracovat již ve dvanácti letech. Podle jeho vlastních slov měla na něj tato zkušenost zásadní vliv. V rozhovoru s Margaretou Levi z roku 2009 doslova sdělil: „(...) zde jsem ovšem přišel do kontaktu s místními obyvateli, které jsem již znal, ale také s lidmi v docích, jež jsem neznal, s pracujícími lidmi, a to mi poskytlo pohled na život, na který jsem nikdy nezapomněl.“ Fakt, že vyrůstal na malém městě, že měl blízký kontakt s pracujícími lidmi, utvářel jeho budoucí dílo. Robert Dahl taktéž prohlásil: „Moje vojenská služba a to, že jsem vyrůstal na malém městě, mi dalo velice hluboký a trvalý respekt – jak se často říká – k obyčejným lidem. Nemám ten termín v oblibě. Ale mám rád právě prosté obyčejné lidské bytosti. Respektuji je, protože kromě jiného mají zdravý selský rozum, a ten ne vždy nalezneme u našich kolegů a jiných intelektuálů.“

Závěrem lze konstatovat, že nedávno zemřelý Robert Dahl byl podle shora uvedeného kritika Domhoffa velmi slušný a mravný člověk. Jeho bývalí studenti vzpomínají na jeho klidný úsměv a na jeho opravdovou radost, s níž diskutoval a reagoval na protiargumenty nebo přímou kritiku.

Alemayehu Kumsa

Jaroslav Krejčí, 1916–2014

Jaroslav Krejčí, emeritní profesor univerzity v Lancasteru, zemřel 18. února 2014, krátce po svých 98. narozeninách. Od roku 1968 žil v cizině, v Lancasteru působil od roku 1969 a větší část svého společenskovedního díla napsal anglicky. Lze však odůvodněně tvrdit, že československé pozadí poznamenalo celou jeho intelektuální dráhu, a nešlo jen o životní osudy, které vedly k jeho uvěznění, pak k izolaci od domácího akademického prostředí a posléze k exilu. Podstatná je nadto souvislost Krejčího klíčových myšlenek československou – v první řadě českou – dějinnou

zkušeností, k jejímž teoretickým reflexím je třeba řadit jeho historicko-sociologický projekt. Stěžejní význam má v tomto ohledu esej o únorovém převratu, otištěný spolu s jinými krátkými Krejčího pracemi ve sborníku *České křižovatky* [Praha 2001]. Jde tu o pochopení událostí bezesporu zlomových, ale obtížně definovatelných. Komunistické převzetí moci v Československu se vymykal jako přijatým představám o sociální revoluci, tak i výkladovému modelu puče, převzatému z jiných historických kontextů. Pro Krejčího byla civilizační dimenze poválečných mocenských posunů a střetů prvořadě důležitá, a komunistická alternativa k Západu měla podle něho povahu civilizační výzvy. Tento pohled také zvýraznil paradox, kterého si všimli i jiní pozorovatelé: ideologie založená na dogmaticky materialistickém pojetí dějin a společnosti sama v praxi předvedla, jak masívně mohou do společenského života zasáhnout ideje opřené o mocenské nástroje. Adekvátní interpretace této performativní kontradikce je, jak to viděl Krejčí, možná jen když vezmeme v úvahu civilizační rozměr dotyčných idejí.

Zdá se tedy, že volba civilizační perspektivy byla v případě Krejčího přímo podminěna politickým děním, v němž byl sám angažován na straně poražených. Způsob, jakým svůj přístup artikuloval, byl samozřejmě ovlivněn autory a směry, od nichž čerpal podněty nebo se kterými se musel po zahájení systematické historicko-sociologické práce v sedmdesátých letech vyrovnat. Jak sám opětovně zdůraznil, dva autoři měli pro něho největší význam: Arnold Toynbee a Max Weber. Toynbeeho četl v šedesátých letech, po propuštění z vězení (půjčil mu ho „pod pultem“ jeho známý z Orientálního ústavu); četl ho ovšem jinak než Jan Patočka, jehož kritická recepcie Toynbeeho je doložena známým esejem o nadcivilizaci, ale toto dvojí čtení – v obou případech izolované od širších diskusí – patří nesporně k nejzajímavějším reakcím na Toynbeeho dílo. Webera znal Krejčí ovšem už dříve, ale zdá se, že teprve četba Toynbeeho ho dovedla k závěru, že Weberův koncept historické sociologie logicky vyústil do studia civilizací. Nešel přitom v propojení civilizační problematiky s ostatními Weberovými tématy tak dlouho, jako šel v přibližně stejné době Benjamin Nelson. S Nelsonovými